

Szegedi Tudományegyetem
Közgazdaságtani Doktori Iskola

Varga Bence

A pénzügyi felügyelés kialakulása Magyarországon

*– Lehetetlenségi trilemmák előfordulása a hazai
felügyelet-történetben –*

PhD-értekezés

Tézisek

Témavezető: Dr. Kovács György
egyetemi docens

Szeged, 2019.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
1.1. Témaválasztás indoklása	3
1.2. Téma megnevezése, időhorizont	3
2. A kutatás célkitűzései.....	4
3. A dolgozat felépítése, alkalmazott kutatási módszerek	6
4. Hipotézisek – Tézisek	7
5. A tézisfüzet hivatkozásai.....	18
6. A szerző megjelent tudományos publikációi.....	19

1. BEVEZETÉS

1.1. Témaválasztás indoklása

A pénzügyi felügyelés szerepe és fontossága az elmúlt időszakban a 2008-as gazdasági világválság hatására felértékelődött. Ezzel összefüggésben megjelentek a felügyeleti keretrendszerek módosításával kapcsolatos igények, illetőleg a felügyeleti módszertanokat érintő változtatási javaslatok. A különböző szakmai fórumokon zajló viták azonban nem zárultak le, jelenleg is több publikáció, előadás foglalkozik a felügyelés és szabályozás gyakorlati kérdéseivel hazai és nemzetközi szinten egyaránt (Duffie 2017; Armour et al. 2017; Ligeti 2017). Ezek megfelelő értékelése szempontjából kiemelten fontos felügyeleti rendszerünk kialakulása hátterének, valamint a felügyelés megszervezésével kapcsolatos korabeli szakmai vitáknak, álláspontoknak és javaslatoknak ismerete.

A dolgozat a gazdaságtörténeti vonatkozások mellett túlmutat azon, hiszen a felügyelet-történet tanulságainak és aktuális kapcsolódási pontjainak feltérképezése a jelenlegi pénzügyi felügyelés gyakorlata szempontjából is kiemelt fontosságú. A pénzügyi felügyelés hatékonysága szorosan összefügg a felügyeleti szakemberek képzettségével, *Hantos Elemér*, a Pénzintézetek Országos Egyesülete elnökének megfogalmazásában „*men, not measures*” (Hantos 1916:82), így ahogyan már 1929-ben egyetemi szintű revizorképzés folyt Magyarországon (könyvvizsgálathoz is kapcsolódóan), úgy jelenleg is megkülönböztetett figyelmet érdemelne ezen témakör. A felügyelő, vizsgáló szakértők „kinevelésével” kapcsolatban pedig *Havas Miksa*, az 1857-ben alapított Pesti Kereskedelmi Akadémia tanára fogalmazta meg a századfordulón: „*gondoskodjunk szakértők neveléséről, nehogy külföldről kelljen ilyeneket importálnunk*” (Havas 1901:215). Korabeli külföldi példákat tekintve elmondható, hogy Svájcban már 1913-ban megvalósult a revizorképzés, a Bázeli Egyetemen és a St. Gallen-i Kereskedelmi Főiskolán pedig a kormányzótanács szaktanfolyamok szervezését is engedélyezte, de Angliában, Németországban és Ausztriában is szerepeltek a tanrendekben revizorképzéssel kapcsolatos szaktárgyak, szemináriumok (Lengyel 1917:250).

1.2. Téma megnevezése, időhorizont

Dolgozatunk tárgyát a hazai pénzügyi felügyelés kialakulásának, létrejöttének bemutatása képezi, melynek keretében a XVIII. század második felétől (felügyeleti funkciók *Mária Terézia* uralkodásának ideje alatt, a Magyar Királyi Helytartótanács működése) a második világháború végéig, illetőleg az első hároméves terv (1947) bevezetéséig, majd a központosított gazdaságirányítás korszakának lezárultával az azt követő időszakot tekintve mutatjuk be a

felügyeleti tevékenység fejlődését a rendszerváltozás éveitől kezdődően 2013-ig, a pénzügyi felügyelet jegybankba történő integrációjáig. Különös figyelmet kíséreltünk fordítani a felügyelés megszervezésével kapcsolatos eltérő szakmai álláspontok, viták, különböző vélemények bemutatására, hiszen a történeti szemlélet formálásán, a jelenlegi folyamatok alaposabb megértésén túl azok aktuális környezetben való alkalmazhatóságának értékelése hozzájárulhat a felügyelési tevékenység hatékonyságának növeléséhez.

2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

A dolgozat célkitűzése többrétű, egyrészt a felügyelettörténetben tapasztalható paradigmaváltozások (elsősorban belső ellenőrzésen, az intézmény „lelkiismeretén” alapuló „angolszász” típusú megközelítés (Éber 1911:801; Vittas 1992:21); alapvetően külső ellenőrzésen nyugvó, minden részletre kiterjedő „klasszikus” modell; „modern”, szavatoló tőkére vetített kockázatalapú felügyelés), valamint felügyeleti alapelvek és szemléletmód (arányosság, proaktivitás, egyenlő elbírálás, prevenció, piaci verseny megtartása, „négy szem” elve, függetlenség) felügyelettörténetben való megjelenésének bemutatása és értékelése, az esetleges elmozdulások azonosítása és elemzése, következtetések levonása. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a különféle felügyeleti modellek előfordulásának tényéből nem következtethetünk a modellek sikertelenségére, mint ahogyan az egyes gazdaságfilozófiai irányzatok időbeli váltakozása sem a külső és belső gazdasági környezet nem megfelelő értelmezésére utal; mindössze a gazdasági feltételek, körülmények és folyamatok állandó változását, így az arra való reagáló képesség módosulását mutatja. A dolgozat törekszik annak bemutatására, hogy az említett modellek alkalmazása tekintetében milyen szakmai viták fordultak elő a felügyelés megszervezésének korai időszakában és azt követően, illetőleg az 1990-es években, az intézményesített pénzügyi felügyelés „újraszervezésének” időszakában. A felügyeleti modellek közötti megfontolt választás kiemelt fontosságú, hiszen az érvényben lévő felügyeleti „rezsím” nem kizárólag a felügyelt intézményekre (pl. megállapított tőkekövetelmény, elvárt intézményi gyakorlat, belső szabályzatok tartalma megfelelőségének értékelése következtében) van hatással, hanem bizonyos feltételrendszert alapul véve összefüggés is kimutatható például a felügyeleti modellek típusa és a tőkekövetelmény között (Buck – Schliephake 2013:4596).

Célként említhető meg másrészt a felügyeleti intézménytörténet bemutatása, ennek keretében a felügyeleti elődszervezetek működési kereteinek ismertetése, az egyes elődszervezeteken belül érvényesülő felügyeleti paradigmák jellemzése (rávilágítva az esetleges paradigmaelmozdulásokra), valamint a felügyeleti intézmények működésében rejlő pozitív és negatív

jellemzők, folyamatok ismertetése. Ebben a tekintetben külön figyelmet érdemel az első, integrált felügyeleti „csúcsszerv”, a Pénzügyi Központ 1916. évi létrehozása körülményeinek és az azt megelőző szakmai álláspontoknak bemutatása, ugyanis nem kizárólag a felügyelés mélysége, hanem egyáltalán annak szükségessége is kérdéses volt a szakmai közvélemény egy részénél (Jakabb et al. 1941:33–40).

Harmadrészt a dolgozat célját a lehetetlenségi trilemmák, azaz a Mundell-féle monetáris trilemma, illetve a Schoenmaker-féle pénzügyi trilemma hazai megvalósulásának és a következtetések, továbbá az ebben az esetben megjelenő átváltási (trade-off) hatások ismertetése képezi. A Mundell-féle trilemmát a valutastabilitás–szabad tőkeáramlás–monetáris politikai függetlenség, a Schoenmaker-féle pénzügyi trilemmát pedig a pénzügyi stabilitás–pénzügyi integráltság–független nemzeti felügyeleti politika háromszöge alkotja (Schoenmaker 2011:1–2; Kellermann et al. 2013:191). Az átváltási hatások két különböző módon jelennek meg, egyfelől az egyes trilemmákon belül, ugyanis amennyiben a gazdaságpolitika két tényező elérését választja, abban az esetben a harmadik tényező háttérbe szorítása szükséges; másfelől az egyes trilemmák között, mivel a trilemmák tényezői hatással vannak egymásra.

Vizsgálatunk tárgyát képezi a fenti kettős trilemma egyes korszakokban történő érvényesülésének bemutatása, azaz mikor melyik tényező vagy tényezők élveztek elsőbbséget más tényezőkkel szemben, illetőleg milyen eltolódások figyelhetők meg az egyes korszakokon belül. A két trilemmán belül nyilvánvalóan olyan megoldás választása előnyös, amely egyaránt figyelembe veszi a rövid és hosszú távú célokat is, és olyan rövid távon megvalósítható, optimális (elfogadható) kompromisszumot kínál az egyes célok között, amely hosszú távon hozzájárul a gazdaság fenntartható működéséhez. A trilemmák tényezői nem függetlenek egymástól, például a Mundell-féle monetáris trilemmára vonatkozóan a monetáris politika hatással van a pénzügyi stabilitásra is, mert a tartósan alacsony szinten tartott infláció hozzájárul a makrogazdasági volatilitás minimalizálásához, ugyanakkor a pénzügyi stabilitás is hatással van a monetáris politikára, mert a stabil makrogazdasági környezet hozzájárul a monetáris politika hatékonyabb érvényesüléséhez (Benyovszki – Nagy 2013:24–25).

3. A DOLGOZAT FELÉPÍTÉSE, ALKALMAZOTT KUTATÁSI MÓDSZEREK

A dolgozat a felügyeleti filozófiák, úgymint az „angolszász”, „klasszikus” és „modern” irányzatok bemutatásán keresztül – mely paradigmák közötti választás gondolata végig kísérte a hazai felügyelet-történetet – ismerteti, hogy milyen álláspontok, érvek és ellenérvek, konkrét felügyeleti szervek létrehozására irányuló javaslatok, kezdeményezések vezettek a pénzügyi felügyelés kialakulásához. Ezek ismertetésén keresztül választ kíván adni arra, hogy milyen korai felügyeleti szervek, felügyeleti elődszervezetek működtek a XVIII. századtól kezdődően a banki, takarékpénztári és szövetkezeti szektorok tekintetében, felügyeleti szempontból mi okozta működésük részbeni sikertelenségét, illetőleg mi volt a Pénzügyi Központ létrejöttének történeti háttere, kitérve az egyes felügyeleti paradigmák különböző szervezeteken belüli érvényesülésének, a vonatkozó paradigmákkal kapcsolatos szakmai vitáknak, valamint a különböző felügyelési alapelveknek és megközelítéseknek a bemutatására. Középpontba kívánjuk helyezni a Pénzügyi Központ kialakítását, az ahhoz vezető egyenetlen utat, a tevékenységével összefüggésben megfogalmazható előnyöket és negatív tapasztalatokat.

Az első világháború és a Tanácsköztársaság időszaka jelentős hatást gyakorolt a pénzügyi felügyelet mellett a pénzügyi felügyelésre is, így a Pénzügyi Központ felügyelési gyakorlata és szerepe megváltozott, működését érintően számos reformjavaslat született. A gazdasági világválság – elsősorban a vizsgált kockázati területek, alkalmazott felügyeleti eszközök és az elvégzett vizsgálatok intenzitása tekintetében – szintén változást hozott a felügyelésben, illetőleg több felügyelési szempontból megemlíthető intézmény is létrejött ezekben az években. A második világháborút követően bevezetett kötött gazdaságirányítás időszakában a felügyelés elsősorban a központi tervezés céljainak rendelődött alá, miután pedig a pénzügyi felügyelet államosításra kerültek, évtizedeken keresztül pénzügyi felügyelésről sem lehetett érdemben beszélni.

Megkíséreltük annak bemutatását, hogy a felügyelet-történet 1947-et megelőző időszakában egyfajta paradigmaváltozás következett be, melynek során a felügyelés elmozdult az önelenőrzésen alapuló „angolszász” típusú felügyelésről az „anyag”, külső felügyelést támogató „klasszikus” megközelítés felé, majd – a piacgazdaság újbóli megjelenésével – az 1990-es évektől bizonyos szintű visszatérés is azonosítható az „angolszász” típusú rendszerekhez, a „modern” paradigma jellemzőinek érvényesülése mellett. Az 1990-es években újonnan létrejött felügyeleti szervekkel összefüggésben az alábbi fő területekre összpontosítottuk figyelmünket: a felügyeleti szervek tevékenységének megszervezésével kapcsolatos álláspontok, vélemények, illetőleg konkrét működésük bemutatása, hangsúlyozva az integrációs tendenciákat, valamint a makroprudenciális szemlélet fokozatos térnyerését. A dolgozatban végigvonul a pénzügyi és monetáris trilemma

elemei érvényesülésének, az előforduló átváltási hatásoknak a bemutatása, megkülönböztetve, hogy ezen hatások trilemmákon belül, vagy pedig trilemmák között fordultak elő.

Az alkalmazott kutatási módszertan szekunder típusú, a meglévő forrásanyag feldolgozásán, felügyeletörténeti szempontból való értékelésén és bemutatásán alapul; részben visszatekintő (retrospektív), részben pedig előretekintő szemléletet követve. A dolgozat kutatási cél típusa alapvetően leíró és magyarázó jellegű a gazdaságtörténeti témából következően, a dolgozatban elsősorban kvalitatív eszközök használatosak, másodsorban viszont például a pénzügyi felszámolások számának, a felügyelés bizonyos szerepének, hatékonyságának (pl. lefolytatott helyszíni vizsgálatok száma egy adott évben) ismertetésén keresztül kvantitatív eredményeket is bemutat. Arra törekedtünk, hogy a korabeli gazdasági viszonyokat, a pénzügyi intézmény- és felügyeleti rendszer helyzetét elsősorban a korabeli szellemiségnek megfelelően a kor szakértőinek vonatkozó véleménye alapján mutassuk be. Természetesen a valósághű bemutatás, megfelelő értékelés érdekében aktuális források is figyelembe vételre kerültek, illetőleg a monetáris és pénzügyi trilemmákhoz (annak újszerűségéből következően) köthetően is feldolgozásra kerültek újabb források.

4. HIPOTÉZISEK – TÉZISEK

A dolgozattal kapcsolatban megfogalmazott hipotéziseket, alkalmazott módszereket, valamint a téziseket a következő táblázat foglalja össze:

1. sz. Táblázat: A dolgozat keretében megfogalmazott hipotézisek és azok tézisei, az alkalmazott módszerekkel

Hipotézis	Alkalmazott módszer	Tézis
1. A felügyeleti alapelvek, megközelítések érvényessége „időtlen”	Szakirodalom kritikai elemzése	A felügyelet történet érdemi időszakát tekintve végig jelen voltak olyan alapelvek, megközelítések, melyek a jelenlegi felügyeleti környezetben is használatosak.
2. A felügyelet történetben paradigmaváltozások következtek be	Szakirodalom összehasonlító gazdaságtörténeti vizsgálata	A felügyeleti elődszervezetek működésében az „angolszász” modell jellegzetességei voltak meghatározóak, míg a Pénzügyi Központ működésében már a „klasszikus” elvek fedezhetőek fel. Az 1990-es éveket követően ugyanakkor bizonyos szintű visszatérés mutatkozott az „angolszász” elvekhez, a „modern” irányzat felszínre kerülése mellett.
3. A paradigmaváltozás külső (bankrendszeren kívüli) és belső (bankrendszeren belüli) okok miatt következett be	Szakirodalom kritikai elemzése	Külső tényezők közül a gazdasági válságok miatt bekövetkező pénzügyi bukások, nemzetközi felügyelési tendenciák, hazai szabályozási hiányosságok; míg a belső tényezők között a nem kellően pruden működés miatti pénzügyi bukások, erősödő felügyelés iránti igény, pénzügyi szervezetek számának és koncentrációjának növekedése említhető.
4. A Mundell-féle és a Schoemaker-féle trilemma jellegzetességei a felügyelet történetben megtalálhatóak	Szakirodalom összehasonlító gazdaságtörténeti vizsgálata	Átváltási (trade-off) hatás figyelhető meg az egyes trilemmákon belül és a trilemmák között egyaránt.

Forrás: saját szerkesztés

A táblázatban szereplő hipotézisek és tézisek kifejtése:

Hipotézisek

1. A felügyeleti intézménytörténet tekintetében a jelenlegi pénzügyi felügyelés során alkalmazott több alapelv és megközelítés megjelent számos felügyeleti elődszervezet működésében is.

2. A felügyeleti szervek működésében megfigyelhetőek paradigmaváltozások, melyek során a felügyeleti szervek megközelítésükben elmozdultak az „angolszász” paradigmától a „klasszikus” típus felé, teljes mértékben ugyanakkor nem azonosulva annak jellemzőivel, az 1990-es éveket követően pedig bizonyos szintű visszatérés is megfigyelhető az „angolszász” elvekhez, az időközben felszínre kerülő „modern” irányzat érvényre jutása mellett.
3. A felügyeletstörténet során megfigyelhető paradigmaváltozás külső, pénzintézetektől független és belső, működési okok miatt következett be.
4. A hazai pénzügyi felügyelés tekintetében is megfigyelhetőek a Mundell-féle monetáris trilemma, ill. a Schoenmaker-féle pénzügyi trilemma jellegzetességei. Mindkét trilemmán belül tapasztalható átváltási hatás, melynek értelmében a trilemmákon belüli két tényező erősödésével vagy előtérbe helyezésével a harmadik tényező – ceteris paribus – érvényesülése meggyengül. A felügyeletstörténetben nem kizárólag trilemmán belüli, hanem trilemmák közötti átváltási hatások is előfordultak.

Tézisek

1. Több mint másfél évtizeddel a Pénzügyi Központ megalakulása előtt, 1899-ben már megjelent a preventív szemlélet, mely alapján a represszív jogi aktusok, szabályok mellett előtérbe kerültek alapvetően előretékintő, megelőző intézkedések is: „...*bármily rítkító esetek nem szolgálhatnak alapul erőszakos, kíméletlen beavatkozásra [...], nem repressiv, hanem praeventiv szabályok szükségesek. Nem irtani, hanem gyomlálni kell*” (Sugár 1899:407). Berényi Pál, a soproni Kereskedelmi Akadémia tanára is a preventív megközelítés mellett foglalt állást 1904-ben megjelent recenziójában, melyben kifejtette, a preventív intézkedések meghozatala feltétlenül szükséges annak érdekében, hogy a pénzintézetek működésében ne legyenek megtalálhatóak visszaélésre, gondatlanságra utaló körülmények (Berényi 1904:396).

Hantos Elemér 1911-ben meghatározta a jelenleg is érvényes proaktív pénzügyi felügyelés lényegét, ti. „*Az igazi, az ideális revízió feladata nem a visszaélések okainak utólagos megállapítása, hanem azok megelőzése és csírájukban való elfojtása, legértékesebb része pedig az a kioktatás, melyben a központból jövő, sokat látott és tapasztalt szakértő, az intézet tisztikarát, igazgatóságát és felügyelő-bizottságát részesíti*” (Hantos 1916:19). A proaktív pénzügyi felügyelés megjelenése azért is volt kiemelt fontosságú, mert ebben az időszakban a pénzintézetekkel kapcsolatos bizalom még esetenként

nagyfokú (és sok esetben indokolatlan) volt, mely jelenség a felügyelés és ellenőrzés kialakítására kedvezőtlen hatással volt. A proaktivitás előtérbe kerülése annak a felismerésnek volt köszönhető, hogy a pénzüintézetek által korábban kivívott (pl. társadalmi-szociális célok támogatása által) bizalom egyfelől nem terjeszthető ki valamennyi pénzüintézetre, másfelől azon okok, amelyek a bizalom kialakulásához vezettek, nem minden esetben állnak fenn (pl. takarékpénztári és banki funkciók összefonódása miatt).

Szabályozási oldalról ugyanakkor a proaktivitás időben később jelentkezett, a századforduló időszakában (és 1911-ben, amikor *Hantos* megfogalmazta a proaktivitás módszertani lényegét) még nem volt biztosított, hiszen az 1875. évi kereskedelmi törvény a pénzüintézetek alapítására és működésére vonatkozóan túlzottan megengedő előírásokat tartalmazott, melynek következtében egyes esetekben a gazdasági létjogosultságot is nélkülöző, rendkívül nagyszámú szereplőből álló pénzüintézeti rendszer alakulhatott ki. Éppen ezért többek között *Pranger József*, az Osztrák-Magyar Bank akkori vezértitkára is felhívta a figyelmet az ezzel összefüggő kockázatokra, és 1912-ben tartott beszédében már „*erélyes hangon követelte a gombamódra elszaporodó alapítások abbahagyását*” (Domány 1926:433). Ugyanebben az évben *Horváth Lipót* bankár javasolta, hogy a pénzüintézeti alapítások megnehezítése és azok számának csökkentése érdekében az Osztrák-Magyar Bank vonja meg viszontleszámítolását a pénzüintézetek jelentős részétől. A pénzüintézetek további szaporodásának megakadályozása szempontjából megoldást a Pénzüintézeti Központtól szóló 1916. évi XIV. törvény jelentett, mely 1919. január 1. napjáig a 20 millió koronánál kisebb alaptőkéjű pénzüintézet alapítását megtiltotta.

A törvény egyik fő feladatának jelölte meg a pénzpiac egészséges fejlődése érdekében a pénzüintézetek ügyvitelére és ügykezelésére tekintetében történő közreműködést, hogy az „*lehetőség szerint egyöntetű elvek alapjára helyezzessék és célszerűen vitessék, továbbá, hogy a(z) [...] intézetek ügyvitelében a természetüknek és a közgazdaság követelményeinek megfelelő elvek érvényesüljenek*”¹. A törvényben tehát már megjelent az „egyenlő elbírálás elve”, illetőleg az „arányosság elve” is érvényre jutott.

2. Az 1892-ben *Tisza István* későbbi miniszterelnök kezdeményezésére létrejött Magyar Takarékpénztárak Központi Jelzálogbankjának egyik kiemelt célja a kisbirtokos társadalom hitelhez jutásának elősegítése volt, ennek során kizárólag olyan takarékpénztárral létesített üzleti kapcsolatot, amely vállalta, hogy a Jelzálogbank éves rendszerességgel

---

¹ 1916. évi XIV. törvénycikk a Pénzüintézeti Központtól, 5. § (4) bekezdés alapján

felülvizsgálhatja teljes üzletvitelét, mérlegét (Botos 2002:39). A Jelzálogbank felülvizsgálati funkciója tehát még átmenetet képviselt az „angolszász” és „klasszikus” modellek között, hiszen az „angolszász” modell alapvetően önellenőrzésen alapuló megközelítést nem tartotta elegendőnek, ugyanakkor a választható revízió miatt a „klasszikus” modellnél érvényesülő, valamennyi pénzügyintézet tekintetében megvalósuló és minden részletre kiterjedő külső vizsgálat sem valósult meg.

A néhány évvel később, 1898-ben megalapított Országos Központi Hitelszövetkezet az „angolszász” megközelítéstől eltávolodva az erős felügyeleti jogosítványok gyakorlásával történő felügyeleti beavatkozást képviselte, hiszen amennyiben a „kötelékbe tartozó” szövetkezetek működésében törvénybe vagy alapszabályba ütköző intézkedéseket, a szövetkezet érdekeit sértő mulasztásokat vagy visszaéléseket tapasztalt, a Hitelszövetkezetnek a közgyűlést azonnal össze kellett hívnia, és ebben az esetben a szövetkezet igazgatóságát vagy pedig az igazgatóság egyes tagjait a közgyűlés megtartásáig felfüggeszthette, s az ideiglenes ügyvezetés iránt intézkedhetett. Az 1903-ban alapított Magyarországi Pénzügyintézetek Országos Szövetsége, valamint az elsődlegesen érdekképviselési szerepet betöltő szervezetek tevékenységében a külső, felügyeleti beavatkozás hiánya következtében inkább az „angolszász” jellemzők jutottak érvényre, illetőleg az érdekképviselési szerep is ezt erősítette.

A Pénzügyintézeti Központ működésében ugyanakkor – főként a későbbi években, a revízió alá vont pénzügyintézetek körének kiszélesítésével – már a „klasszikus” elvek voltak felfedezhetőek. Működésének kezdeti éveiben az ellenőrzés köre még kizárólag azon kisebb (20 millió koronánál kisebb alaptőkével rendelkező) pénzügyintézetekre terjedt ki, amelyek önként kérték azt, vagy pedig hitelt vettek fel a Pénzügyintézeti Központtól. Ennek Alapszabályban történő rögzítésére azért volt szükség, mert egyrészt nem állt rendelkezésre olyan nagyszámú szakértői apparátus, amely valamennyi pénzügyintézet ellenőrzését le tudta volna folytatni, másrészt a Pénzügyintézeti Központnak relatíve gyenge érdekérvényesítő szerepe volt kezdetben, így a bankok befolyásoló ereje, valamint a politikai erőviszonyok következtében nem mutatkozott lehetőség az általános revízió bevezetésére. A Pénzügyintézeti Központ megalakítását követő 4 év múlva, 1920-ban a működésének törvényi szabályozásával kapcsolatos reform első lépéseként a revízió hatóköre viszont már kiterjedt mindazon tagokra is, amelyeknek saját tőkéje 40 millió korona alatti. A Pénzügyintézeti Központ szerepét és ellenőrzésének hatókörét tovább erősítendő, 1921. január 1-től kizárólag a Pénzügyintézeti Központ tagjai fogadhattak el betétet vagy

kezelhettek közpénzeket, továbbá a pénzüintézetek egyesülésének (mely magában foglalta az egyesülésnek azt a formáját, amikor az egyik intézmény beolvad a másikba, és azt is, amikor a fúzió során mindkét intézmény megszűnik, és új intézmény jön létre) lebonyolításában is jelentős mértékben közreműködött.²

Az 1916-1939-ig tartó időszakban a Pénzüintézeti Központ működésében a kezdeti „angolszász” elvektől (ti. nagyobb hangsúly az önellenőrzés fontosságán, korlátozott revízió lehetősége, relatíve gyenge érdekérvényesítő képesség) elmozdult a „klasszikus” paradigma jellemzői felé, hiszen az ellenőrzés alá vont intézmények körének fokozatos bővítésével (1921-re gyakorlatilag a teljes pénzüintézeti szektor ellenőrzése alá tartozott; horizontális bővülés), valamint az ellenőrzés hatókörének mélyítésével (egyesületek lebonyolításában való közreműködés, likviditási szempontok előtérbe kerülése; vertikális bővülés) egyre inkább a több területre kiterjedő vizsgálatok valósultak meg. 1939-ben a korábban fennálló ellenőrzési tőkehatár megszűnt, és a tagintézmények legalább éves ellenőrzési lehetőségével szemben már kötelező éves felülvizsgálat alá tartoztak.

Az 1990-es években megfigyelhető volt bizonyos szintű visszatérés az „angolszász” paradigmához: egyfelől a piac egészséges kifejlődése miatt szükséges volt a „klasszikus” elvek átmeneti háttérbe szorítása, mivel azok alkalmazása hátráltatta volna a pénzügyi intézményrendszer fejlődését. Másfelől pedig a „modern” felügyeleti filozófia – a „klasszikus” elvek részleges megtartása mellett – a Bázeli II. keretében bevezetett tőke-megfelelés belső értékelési folyamatával és a nyilvánosságra hozatali követelmények előírásával az „angolszász” megközelítésre is épít, ugyanis az említettek bevezetésével elismeri az intézmény önellenőrzésének és a piac fegyelmező erejének fontosságát, mely utóbbi ugyan nem képezte részét az „angolszász” rendszereknek, mégis, megközelítését tekintve ahhoz közelinek mondható.

3. A paradigmaváltozást elősegítették a külső tényezők miatt bekövetkezett pénzüintézeti bukások, úgymint az 1873. évi New York-i tőzsdekrach vagy a második búr háború (1899-1902). Az ezek kapcsán bekövetkező nemzetközi pénzüszűke, a hazánkban is jelentkező tovagyrúzó hatás, a külföldön elhelyezett záloglevelek hazaáramlása, valamint a külföldi tőke általánosan jellemzővé váló kiáramlása az ipari és kereskedelmi vállalatok helyzetének ellehetetlenülése által a hazai pénzüintézeti szektorra is jelentős

---

² 1926. évi XIII. törvénycikk a Pénzüintézeti Központról szóló 1920:XXXVII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról, 1. § (4) bekezdés alapján

nyomást gyakorolt. A pénzüintézetek számára szintén külső tényezőként jelentkezett, hogy működésükre az állam lényeges, érdemi befolyást nem gyakorolt (Halász 1890:768). Szabályozásbeli hiányosságra utal, hogy az 1875. évi kereskedelmi törvény nem kellően proaktív, a pénzüintézetek alapítására és működésére vonatkozóan túlzottan megengedő előírásokat tartalmazott. Így az ennek következtében létrejött nagyszámú pénzüintézeti szereplő, a pénzüintézetekre jellemző kedvezőtlen saját tőke-idegen tőke arány, az eszközök és források lejáratí összhangjának hiánya szintén hozzájárult a pénzüintézetek bukásához és a felügyeleti politikával kapcsolatos paradigma változásához. Így a XIX. század második felében elsősorban még „önellenőrzést” (belső ellenőrzés és felügyelőbizottság által) szorgalmazó szakértők többségének véleménye átalakult, és egy külső kontrollt gyakorló, független ellenőrzést folytató intézmény létrehozásának adtak hangot. Bár megemlítenő, hogy a Pénzüintézeti Központ megalakulását követő években is elhangzottak olyan vélemények, melyek szerint annak „vérszegénysége” miatt működésére semmi szükség nincsen, tevékenységének a későbbi években történő folyamatos bővülése, ellenőrzési hatókörének fokozatos kiterjesztése arra mutat rá, hogy nem tartották megfelelőnek az „angolszász” elveket, hanem a „klasszikushoz” közelebbi paradigma gyakorlatba való átültetése mellett foglaltak állást.

A belső, működési okok között megemlítenő, hogy az 1866-ban alapított Újvidéki Takarékpénztár és az 1869-ben megalakult Kiscelli Takarékpénztár bukását hűtlen kezelés, valamint spekuláció okozta. További példa az 1872-ben létesült és 1901-ben megbukott Soproni Építő és Földhitelbank, mely a tőzsdéi spekulációk következtében már 1883-ban elveszítette saját tőkéjét, ennek ellenére még évekig működött jelentős összegű nyereséget kimutatva és ennek megfelelő osztalékot fizetve. Egyes pénzüintézetek olyan ügyletet is kötöttek, amelynek fedezeteként esetenként a szükséges összeg mindössze 10%-ával rendelkeztek (Horváth 1995:3). A külföldi tőke számottevő megjelenése és a megnövekedett alapítási hajlandóság folytán számos pénzüintézet alakult, és 1901-re már 987 bank és takarékpénztár működött hazánkban, melyek száma 1905-re elérte az 1 183-at (Müller et al. 2014:9). Mindezen tényezők – párhuzamosan a külső okokkal – ahhoz a felismeréshez vezettek, hogy az „angolszász” típusú paradigma nem teremt megfelelő, prudens szabályozói és felügyeleti környezetet a pénzüintézetek számára.

Az 1990-es években a paradigmaváltozást alapvetően külső okok indukálták. A piaci viszonyok kezdeti hiánya, a tőke általánosan jellemző elégtelensége

következményeként az „angolszász” típusú felügyelés került a középpontba, majd az egyes piacok fejlődése, komplex termékek megjelenése, külföldi tőkebeáramlás megindulása, külföldi intézmények nagyobb számú megjelenése, valamint a nemzetközi tendenciák, például a külföldi legjobb gyakorlatok, nemzetközi bankszabályozási standardok és kockázatértékelési módszerek (CAMEL) térnyerése a „klasszikus” megközelítést hozta előtérbe.

4. A Mundell-féle monetáris trilemma és a Schoenmaker-féle pénzügyi trilemma elemeinek érvényesülése: a hazai felügyeleti tevékenység megszervezésére vonatkozó javaslatok, kezdeményezések megfogalmazódásának és elődszervezetek létrehozásának időszakában a felügyelés függetlensége – felügyeleti szerv hiányában – nem volt értelmezhető, a felügyeleti tevékenységre vonatkozó függetlenség majd csak a Pénzügyi Központnál jelent meg. A Monarchia tekintetében megvalósult a pénzügyi integráció, az európai pénz- és tőkepiac a Monarchia számára elérhetővé vált, a pénzügyi stabilitás nem megfelelő szintjét ugyanakkor megmutatta a gazdasági sokkokkal szembeni alacsony ellenálló képesség. A monetáris trilemma elemei eltérő módon érvényesültek, a tőke szabad áramlása a korszakban mindvégig biztosított maradt, a valuta stabilitását viszont csak a ténylegesen 1900-ban bevezetett új pénzrendszerrel, ti. az aranykorona-rendszerrel sikerült átmenetileg biztosítani. A Monarchia és a külföld viszonylatában a századfordulót megelőzően a monetáris politika függetlensége megvalósult, az ezt követő években azonban ezen függetlenség a New York-i tőzsdekrach következményeként sérült; Magyarország tekintetében a Monarchián belül pedig a kamatpolitika osztrák befolyásolása (az Osztrák Nemzeti Bank működésének idején), illetve közös meghatározása (az Osztrák-Magyar Bank működésének idején) miatt nem jöhetett létre ebben az időszakban.

Az első világháborút követő években a pénzügyi trilemma elemei közül egyedül a pénzügyi felügyelés függetlensége valósult meg, a pénzügyi stabilitás hiányára elsősorban a nagyszámú pénzügyi felszámolások mutattak rá. A pénzügyi integráció ugyan egy rövid ideig megvalósult, az aranyalapú pénzrendszerek megszűnése azonban a külföldi pénzpiacok beszűküléséhez vezetett. A monetáris trilemma elemeit tekintve látható, hogy kizárólag a monetáris politika függetlensége volt biztosított, ugyanis a jegybanki kamatláb meghatározásában a külföld nem bírt meghatározó befolyással, ugyanakkor nemzeti valutánk stabilitása az infláció ütemének felgyorsulásával egyre romló tendenciát mutatott, a tőkeáramlás szabadsága pedig a bevezetett korlátozó intézkedések

következtében (pl. külföldi fizetőeszközök korlátozása tekintetében) nem valósulhatott meg.

A bethleni konszolidáció éveiben a pénzügyi felügyelés függetlensége változatlanul biztosított volt, az államháztartás nemzetközi ellenőrzésének megszűnése kedvező hatást gyakorolt a pénzügyi integrációra, és bár számos körülmény mutatott a pénzügyi stabilitás megvalósulására, a nagy számban előforduló pénzügyi felszámolások, valamint a későbbi években bekövetkezett gazdasági válság hatásai rávilágítottak annak látszat jellegére. Az 1924. évet követő időszakban megvalósult a valuta stabilitása, a korona értéke erősödő tendenciát mutatott. A tőkeáramlás szabadságát rendeleti úton sikerült biztosítani, melyet a külföldi érdekeltségek számának növekedése is mutat, a monetáris politika függetlensége viszont a Bank of England leszámítolási kamatláb befolyásolásának lehetősége következtében átmenetileg (1926-ig) nem jutott érvényre.

A gazdasági válság idején és az azt követő években is biztosított volt a pénzügyi felügyelés függetlensége, a pénzügyi intézetek részbeni szanálódása pedig hozzájárult a pénzügyi stabilitás korlátozott eléréséhez. A pénzügyi integráció és a tőkeáramlás szabadsága a transzfermoratórium, a hitelrögzítő megállapodások, valamint a kötött devizagazdálkodás következtében nem valósult meg. A gazdasági válság ellenére valutánk stabilitása mindvégig biztosított volt ebben az időszakban, hasonlóan a monetáris politika függetlenségéhez, ti. a kamatláb meghatározása autonóm módon, külső befolyástól függetlenül történt (Kovács – Varga 2018:125–127).

A tervgazdaság időszakában a pénzügyi felügyelés nem volt értelmezhető, és a pénzügyi közvetítőrendszer hiánya következtében annak stabilitásáról sem lehet beszélni. A monetáris politika korra történő értelmezésével kapcsolatban szintén nehézségekbe ütközünk, mindazonáltal az irányadó kamatláb meghatározásában külső szempontok nem bírtak meghatározó befolyással. A valuta stabilitása a tervgazdaság kezdetén megvalósult, a későbbi évtizedekben azonban az romló tendenciát mutatott, és az 1980-as évektől megkezdődött a forint leértékelése is az adósságválság kezelése érdekében. A szabad tőkeáramlás és a pénzügyi integráció – szintén a tervgazdaság keretei között – nem valósulhatott meg.

A rendszerváltozás éveiben és az azt követő időszakban a pénzügyi felügyelés a 2008-as gazdasági világválságig függetlennek volt tekinthető, ebben az évben az ESRB (European Systemic Risk Board) által tett javaslatok hazánk számára is teljesítendő jellege

következtében a felügyelés függetlensége sérült. A tőkeáramlás szabadsága 2001-től, a forint teljes konvertibilitásával, a pénzügyi integráció pedig 2004-től, Magyarország EU-csatlakozásával valósult meg teljes körűen. A pénzügyi stabilitás hiányára az 1990-es években bekövetkezett bankbukások világítottak rá, később a stabilitás ugyan megvalósulni látszott, a 2008-as gazdasági világválság hatásai megmutatták annak látszatjellegét, és a stabilitást azóta sem sikerült elérni teljes mértékben. A monetáris politika függetlensége a különböző nemzetközi szervezetekhez történő csatlakozástól függetlenül mindvégig biztosított maradt, a valuta stabilitása viszont a rendszerváltozás éveiben tapasztalható jelentékeny infláció, a 2002 és 2008 közötti ingadozó árfolyam és hullámzó infláció, majd a gazdasági válság hatásai következtében nem valósult meg, és sajnálatos módon ezt követően sem, melyre elsősorban a 2011/12. évi árfolyamingadozások világítottak rá.

A pénzügyi és monetáris trilemma elemeinek egyes korszakokban való érvényesülése (lásd 2. sz. Táblázat) alapján láthatjuk, hogy a két trilemma közös eleme a pénzügyi integráció és a szabad tőkeáramlás, melyek valamennyi korszak esetében együttesen valósultak meg vagy pedig közösen nem jutottak érvényre. A pénzügyi stabilitás tekintetében párhuzam fedezhető fel a bethleni konszolidáció és az ezredforduló időszak között, mindkét esetben stabilnak tűnt a pénzügyi rendszer, majd később – a bekövetkezett válságok hatásai következtében – fény derült a rendszer instabilitásaira. Trilemmán belüli átváltási hatások a monetáris trilemma esetében, a bethleni konszolidáció éveiben és az 1929-33-as gazdasági válság időszakában fordultak elő, előbbinél a valutastabilizáció megvalósítása érdekében a gazdaságpolitika a monetáris politikai függetlenség átmeneti feladására kényszerült, utóbbi esetben pedig a szabad tőkeáramlás feladása mellett a monetáris politika függetlenségének biztosítása valósult meg. Trilemmák közötti átváltási hatás a bethleni konszolidáció éveiben fordult elő, ugyanis a monetáris trilemma esetében a valutastabilitás biztosított volt, míg a monetáris politika függetlensége átmenetileg nem valósulhatott meg, szemben a pénzügyi trilemma elemeivel, amelyek esetében viszont a pénzügyi stabilitás nem jutott érvényre teljes körűen és a pénzügyi felügyelés függetlensége volt biztosított. A bethleni konszolidáció időszakát követően, az 1929-33-as gazdasági válság hazánkba történő begyűrűzésével és a 2008-as gazdasági válság kitörésével fény derült a pénzügyi rendszer instabilitására, a válságok mélyülésével pedig a pénzügyi és monetáris trilemma többi elemének fenntartása is kihívások elé állította a gazdaságpolitikát.

2. sz. Táblázat: A pénzügyi és monetáris trilemma elemeinek megvalósulása Magyarországon 1867 és 2013 között

Időszakok	Pénzügyi trilemma elemei			Monetáris trilemma elemei			
	Független pénzügyi felügyelés	Pénzügyi stabilitás	Pénzügyi integráció	Valutastabilitás	Szabad tőkeáramlás	Független monetáris politika	
1867-1899	*	–	X	–	X	Monarchián belül	Monarchián kívül
						–	X
1900-1914	*	–	X	X	X	Monarchián belül	Monarchián kívül
						–	–
1915-1924	X	–	–	–	–	X	
1925-1930	X	(X)	X	X	X	(X)	
1931-1945	X	(X)	–	X	–	X	
1946-1986	*	*	–	–	–	*	
1987-2000	X	–	–	–	–	X	
2001-2008	X	(X)	X	(X)	X	X	
2009-2013	(X)	(X)	X	–	X	X	

Forrás: Kovács – Varga 2018:116; saját szerkesztés

- * A trilemma eleme nem volt értelmezhető
- X A trilemma eleme megvalósult
- (X) A trilemma eleme korlátozottan valósult meg
- A trilemma eleme nem valósult meg

5. A TÉZISFÜZET HIVATKOZÁSAI

1916. évi XIV. törvénycikk a Pénzügyi Központtról

1926. évi XIII. törvénycikk a Pénzügyi Központtról szóló 1920:XXXVII. törvénycikk egyes rendelkezéseinek módosításáról

Armour, J. et al. (2017): *Principles of Financial Regulation*. Oxford University Press, United Kingdom.

Benyovszki Annamária – Nagy Ágnes (2013): *A pénzügyi válság és a gazdasági kormányzás szükségessége (kihívások a makrogazdasági politikák szintjén)*. Hitelintézetek Szemle, 12. évfolyam, 1. szám, pp. 18–37.

Berényi Pál (1904): *Recenzió Halász Sándor: A pénzügyi betétek biztonsága, különös tekintettel a takarékpénztárakra c. könyvével kapcsolatban*. Közgazdasági Szemle, XXVIII. évfolyam, pp. 395–398.

Botos János (2002): *A magyarországi jelzálog-hitelezés másfél évszázada*. Szaktudás Kiadó Ház Rt., Budapest.

Buck, F. – Schliephake, E. (2013): *The regulator's trade-off: Bank supervision vs. minimum capital*. Journal of Banking & Finance, 37. kötet, pp. 4584–4598.

Domány Gyula (1926): *Bankpolitika, különös tekintettel a hitelpolitikára*. Közgazdasági Szemle, L. évfolyam, pp. 432–457.

Duffie, D. (2017): *Financial Regulatory Reform After the Crises: An Assessment*. ECB Forum on Central Banking, June 2016.

Éber Antal (1911): *A pénzügyi intézetek revíziójáról*. Közgazdasági Szemle, XXXV. évfolyam, pp. 795–805.

Halász Sándor (1890): *Takarékpénztári reformkérdések*. Nemzetgazdasági Szemle, XIV. évfolyam, pp. 767–783.

Hantos Elemér (1916): *A pénzügyi reform: A Pénzügyi Központ törvényének és alapszabályainak jegyzetes szövegével (2. bővített kiadás)*. Kiadta: Pénzügyi Intézetek Országos Egyesülése, Budapest.

Havas Miksa (1901): *A pénzügyi intézetek ellenőrzése tekintettel a biztosító társaságokra*. Közgazdasági Szemle, XXV. évfolyam, pp. 212–222.

Horváth Zoltán (1995): *ifj. Fiandorffer Ignác élete és munkássága (1816–1891). II. rész*. Soproni Szemle, XLIX. évfolyam, 2. szám.

Jakabb Oszkár – Reményi-Schneller Lajos – Szabó Iván (1941): *A Pénzügyi Központ első huszonöt éve (1916–1941)*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

Kellermann, A. J. – Haan, J. D. – Vries, F. D. (eds.) (2013): *Financial Supervision in the 21st Century*. Springer-Verlag, Berlin-Heidelberg.

Kovács György – Varga Bence (2018): *Lehetetlenségi trilemmák előfordulása a magyar gazdaságtörténetben (1867–1938)*. Pénzügyi Szemle, 63. évf. 1. szám. (Megjelenés alatt)

Lengyel Samu (1917): *Könyvrevizorok képzése*. Közgazdasági Szemle, XLI. évfolyam, pp. 244–261.

Ligeti Sándor (2017): *A makroprudenciális politika egyes kérdései*. Közgazdaság, 12. évfolyam, 2. szám, pp. 211–217.

Müller János – Kovács Tamás – Kovács Levente (2014): *A Magyar Bankszövetség története*. Tarsoly Kiadó, Budapest.

Schoenmaker, D. (2011): *The Financial Trilemma*. Duisenberg School of Finance, Working Papers, No. 11-019/2/DSF 7.

Sugár Ignác (1899): *Pénzügyintézetek reformja*. Közgazdasági Szemle, XXIII. évfolyam, pp. 403–425.

Vittas, D. (1992): *Policy Issues in Financial Regulation*. Published by the World Bank, Country Economics Department, May, 1992.

6. A SZERZŐ MEGJELENT TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓI

Megjelent publikációk:

Kandrás Csaba – Fenyvesi Réka – Seregdi László – Varga Bence – Szegfű László Péter (2018): *Bankszabályozás és bankfelügyelés*. Megjelent: Fábián Gergely – Virág Barnabás (szerk.): *Bankok a történelemben: innovációk és válságok*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, pp. 742–830.

Kovács György – Varga Bence (2018): *Lehetetlenségi trilemmák előfordulása a magyar gazdaságtörténetben (1867-1938)*. Pénzügyi Szemle, 63. évf. 1. szám, pp. 113–129.

Papp István – Szabó Beáta – Urbán Ákos – Varga Bence (2018): *A III. ipari forradalom (1918-1939), a megkésett és megszakított fejlődés kora*. Megjelent: Fábián Gergely – Virág Barnabás (szerk.): *Bankok a történelemben: innovációk és válságok*. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, pp. 493–546.

Varga Bence (2018): *Arcél: Popovics Sándor (1862-1935)*. Gazdaság és Pénzügy, V. évfolyam, 2. szám, pp. 184–190.

Varga Bence (2018): *Pénzügyi felügyeleti feladatokat kizárólagosan ellátó központi bankok Kelet-Közép-Európában*. Polgári Szemle, XIV. évfolyam, 1-3. szám, pp. 287–298.

Varga Bence (2017): *A kínai pénzügyi felügyelést érintő aktuális kihívások és kezelésük*. Hitelintézeti Szemle, XVI. évfolyam (Különszám), pp. 126–139.

Varga Bence (2017): *Pénzügyi felügyelés a két világháború közötti Magyarországon*. Hitelintézeti Szemle, XVI. évfolyam, 1. szám, pp. 143–161.

Varga Bence (2017): *Várakozások és interakciók hatása a hazai pénzügyi felügyelés kialakulására*. Megjelent: Farkas Beáta – Pelle Anita (szerk.): *Várakozások és Gazdasági Interakciók*. JATEPress Kiadó, Szeged, pp. 49–56.

Varga Bence (2016): *100 éve alakult a Pénzügyintézeti Központ*. Hitelintézeti Szemle, XV. évfolyam, 1. szám, pp. 124–144.

Varga Bence (2016): *A magyar bankfelügyelés megszervezése (19. század második fele – 20. század eleje)*. Gazdaság és Pénzügy, III. évfolyam, 1. szám, pp. 61–80.

Konferenciakiadványok, konferenciaelőadások:

Varga Bence (2018): *Supervisory Measures Introduced in Hungary During the Great Depression*. MIFN 2018, 5-6 November 2018. Université Catholique de Louvain, Louvain-la-Neuve, Belgium.

Varga Bence (2018): *'The World of Security': Evolvement of the Supervision of Insurance Activity in Hungary*. The Economic History Society - Annual Conference Proceeding, 6-8 April 2018. Keele University, Stoke-on-Trent, United Kingdom, pp. 86–90.

Varga Bence (2017): *Operation of Pre-Supervisory Bodies at the 20th Century's Period in Hungary*. ICEB 2017: 19th International Conference on Economics and Business, 11-12 September 2017. Madrid, Spain. EISSN: 2010-3778, pp. 741–745.

Varga Bence (2017): *Selected Passages from the Development History of Hungarian Banking Supervision in the Turn of 20th Century's Period*. The 17th Annual Conference on Finance and Accounting, 27 May 2016. University of Economics, Prague, Czech Republic. ISBN: 978-3-319-49558-3, pp. 209–219.

Varga Bence (2017): *Supervisory Actions Concerning the Shadow Banking System and the Digital Finance in China*. Conference Proceedings of the 20th International Scientific Conference for Doctoral Students and Post-Doctoral Scholars, 4-6 April 2017. University of Economics, Bratislava, Slovak Republic. ISBN: 978-80-225-4429-0, pp. 486–491.

Varga Bence (2016): *A hazai pénzintézetek helyzetének változása az első világháborút követően*. PEME XIII. konferencia, Budapest. 2016. október 20. ISBN: 978-615-5709-00-5, pp. 153–160.

Varga Bence (2016): *A hazai pénzügyi felügyelés kialakulásának centenáriuma*. Tavasz Szél (2016) konferencia, Óbudai Egyetem, Budapest. 2016. április 15. ISBN: 978-615-5586-09-5, pp. 567–574.

Varga Bence (2015): *Pénzügyi bukások a XX. századforduló időszakában Magyarországon*. PEME XI. konferencia, Budapest. 2015. október 30. ISBN: 978-963-89915-6-0, pp. 227–234.

Recenziók:

Varga Bence (2017): *Bekker Zsuzsa emlékezete*. *Competitio*, XVI. évfolyam, 2. szám, pp. 71–74.